

Col·lecció Prisma - 41

L'AGRICULTURA SOCIAL A CATALUNYA

Desenvolupament local i ocupació
per a col·lectius en risc d'exclusió social

CARLES GUIRADO GONZÁLEZ
NATÀLIA VALLDEPERAS BELMONTE
ANTONI F. TULLA I PUJOL

II PREMI D'ASSAIG MÓN RURAL

Cossetània
EDICIONS

Aquesta obra ha estat guardonada amb el II Premi d'Assaig Món Rural,
promogut per la Fundació del Món Rural.

El jurat el formaven Toni Orensanz, Jacint Torrents i Núria Garcia Quera.

La Fundació del Món Rural ha convocat la segona edició dels Premis Món Rural
per promoure la presència del món rural en els mitjans de comunicació i en la
creació cultural i intel·lectual, en les categories d'assaig, narrativa i periodisme.

La Fundació del Món Rural promou el debat i la reflexió al voltant de la realitat
dels entorns rurals catalans, amb l'objectiu fonamental de fer conscient la societat
del valor estratègic del món rural per al desenvolupament sostenible, econòmic,
mediambiental i social de Catalunya.

Editat amb la col·laboració de:



Fundació del
Món Rural

Primera edició: octubre del 2017

© del text: Carles Guirado González, Natàlia Valldeperas Belmonte
i Antoni F. Tulla i Pujol

© de l'edició:
9 Grup Editorial
Cossetània Edicions
C/ de la Violeta, 6 • 43800 Valls
Tel. 977 60 25 91
cossetania@cossetania.com
www.cossetania.com

Disseny i composició: Imatge-9, SL

Impressió: Romanyà-Valls, SA

ISBN: 978-84-9034-651-8

DL T 702-2017

Aquest llibre ha estat fruit dels resultats de la recerca realitzada en el marc del projecte “L’Agricultura Social en el desenvolupament local i l’ocupació per a col·lectius amb risc de marginació” (2011ACUP00023) finançat pel Programa RecerCaixa (convocatòria 2011), impulsat per la Fundació Obra Social “la Caixa” i l’Associació Catalana d’Universitats Públiques.

L’equip de recerca ha estat format per Antoni F. Tulla i Pujol, com a investigador principal, Carles Guirado González, Natàlia Valldeperas Belmonte, Anna Badia Perpinyà, Àngel Cebollada Frontera, Josep Lluís Espluga Trenc, Ana Vera Martín, Camile Evard, Marta Rancaño Conejero, Imma Pallarès Blanch i Laia Sendra Castrelo.

LLISTAT D'ACRÒNIMS

AS	Agricultura Social
EI	Empresa d'Inserció
CET	Centre Especial de Treball
SS	Seguretat Social
CESE	Comitè Econòmic i Social Europeu
LISMI	Ley de Integración Social de los Minusválidos
PIB	Producte Interior Brut
ERO	Expedient de Regulació d'Ocupació
TSS	Tercer Sector Social

1. INTRODUCCIÓ

L'objectiu central de la recerca és analitzar la situació actual de l'Agricultura Social (AS) i establir les bases que permetran implementar una estratègia d'impuls d'aquesta activitat a Catalunya. D'aquesta manera es pretén que el fenomen s'ampliï, es faci més visible i que els seus beneficis puguin contribuir a millorar la situació d'un major nombre de persones en risc d'exclusió social i a dissenyar alternatives de desenvolupament local i innovació social. A banda d'aquest objectiu principal, se n'han plantejat alguns de concrets que esmentem a continuació:

- Identificar i tipificar els àmbits on es desenvolupa l'AS a Catalunya, en funció dels agents implicats, tipus d'activitats i perfil dels beneficiaris.
- Determinar els potencials que l'AS presenta per a cadascun dels àmbits que s'han identificat.
- Caracteritzar les aportacions que l'AS pot fer a la societat catalana, en concret en els camps següents: la inclusió socio-laboral de persones amb risc d'exclusió social, el desenvolupament rural, l'ampliació dels serveis socials i la millora de la salut.
- A partir de la recerca realitzada, definir una estratègia per tal de poder impulsar l'AS en tots els àmbits on s'ha detectat un elevat potencial d'actuació.

En base a aquests objectius, el treball de recerca s'ha articulats en quatre fases:

- a) Una de **prospecció**, a l'entorn del concepte de l'AS a Europa i a Catalunya, per tal d'indagar la naturalesa del concepte d'AS a Europa i el context en què neixen les experiències a altres països europeus per tal de conèixer els diferents marcs socioeconòmics i els condicionants o frens al desenvolupament del sector.
- b) Una de **treball de camp** per conèixer de primera mà la realitat, les expectatives i les mancances del sector a Catalunya.
- c) Una de **diagnosi** per analitzar el conjunt de la informació recollida en les dues primeres fases i proposar una estratègia per a l'impuls de l'AS a Catalunya des de l'Administració pública o entitats privades.
- d) Una darrera de **difusió** dels resultats aconseguits en la recerca orientada tant a col·lectius socials i acadèmics del nostre país com als acadèmics en l'àmbit internacional.

I.1 METODOLOGIA

1.1.1 *Revisió bibliogràfica i documental*

Per tal d'abordar la primera part del projecte s'ha fet una recerca i buidatge documental de les principals publicacions acadèmiques d'àmbit europeu, espanyol i català que tractaven l'AS i altres conceptes relacionats. A partir d'aquesta anàlisi bibliogràfica i documental, en què s'han consultat informes derivats de projectes europeus, articles acadèmics i publicacions de caràcter divulgatiu, s'ha pogut elaborar un marc teòric i conceptual sobre l'AS. L'anàlisi també ens ha permès apropar-nos a les característiques que presenten les iniciatives que s'apleguen sota el paraigua d'aquest concepte i elaborar un estat de la qüestió en què s'ha abordat la dimensió europea del fenomen.

La recerca documental també s'ha emprat per a la realització de la base de dades de les experiències d'AS a Catalunya, la qual s'ha estructurat en tres fases. En primer lloc, s'ha elaborat una recerca documental relacionada amb la inserció laboral i integració social de col·lectius en risc d'exclusió social, per tal d'identificar els grups d'usuaris i les entitats que treballen en aquest sector. Fruit d'aquesta

recerca, s'han identificat les principals figures jurídiques que prenen les experiències d'AS, principalment els Centres Especials de Treballs (CEI) i les Empreses d'Inserció (EI), empreses que ofereixen vies d'inserció laboral i social a col·lectius en risc de marginació social. En segon lloc, la recerca documental s'ha centrat en projectes innovadors en el camp de l'agricultura ecològica i el cooperativisme agrícola, iniciatives que en alguns casos ofereixen integració sociolaboral a persones en risc d'exclusió social a través de l'activitat agrària. Finalment, s'ha dut a terme una recerca documental més acotada, en la qual s'han consultat, principalment, els catàlegs dels CET i el de les EI dels serveis de la Generalitat de Catalunya. Aquesta recerca més acotada ens ha servit per identificar aquelles empreses de caràcter social que treballen en l'àmbit agrícola. A més, la participació en jornades organitzades per la Xarxa Agrosocial de la Fundació Catalunya-La Pedrera, xarxa en la qual s'apleguen un bon nombre d'iniciatives d'AS, ens ha permès conèixer experiències d'arreu de Catalunya i establir contacte directe amb els promotors o representants de cadascuna. Aquesta presa de contacte ens ha facilitat la posterior cerca d'agents per a la realització d'entrevistes.

A banda de la recerca documental per construir la base de dades de l'AS a Catalunya, també hem realitzat una prospecció de les iniciatives d'AS a l'Estat espanyol.

1.1.2 Base de Dades d'AS a Catalunya

A partir d'aquest procés documental i bibliogràfic s'ha elaborat una base de dades final en què s'identifiquen una sèrie d'iniciatives a Catalunya, les quals s'han classificat tenint en compte una sèrie de categories que facilitin, posteriorment, la consulta i l'anàlisi de la informació recollida. Els camps d'aquesta base de dades s'ha definit segons la informació principal que es vol disposar d'aquestes entitats identificades. Posem d'exemple algunes d'aquestes categories: les dades de contacte, per tal de facilitar la recollida d'informació i el possible contacte per a la realització d'entrevistes; el tipus d'activitat, sempre que aquesta estigui vinculada en menor o major grau amb l'activitat primària; o les coordenades UTM, per a la posterior georeferenciació de les iniciatives.

La base de dades s'ha anat completant a partir de la informació recopilada durant la recerca documental i s'ha actualitzat amb aquelles experiències que han anat sorgint a mesura que avançava el projecte. Al llarg d'aquest procés han anat apareixent algunes imprecisions en la base de dades, un fet que s'ha solucionat amb els qüestionaris enviats a través d'un formulari *online*, per via telefònica o per mitjà d'entrevistes presencials. D'aquesta manera s'ha pogut comprovar i actualitzar la informació de la base de dades per tal que aquesta fos com més rigorosa millor.

Aquesta base de dades general constava de més d'un centenar de registres, corresponent a entitats d'AS i entitats que realitzaven exclusivament l'activitat de jardineria. Inicialment, es partia d'un llistat de 63 entitats que es dedicaven a la jardineria, el qual s'ha actualitzat a partir de l'enviament dels qüestionaris breus *online* i de les trucades telefòniques, tal i com s'ha comentat. D'aquestes 63 entitats a les quals es va enviar el qüestionari breu, es van obtenir 52 respostes, i es van poder reclassificar algunes de les entitats en funció de l'activitat que realitzen. Aquesta actualització de la informació, juntament amb les dades obtingudes mitjançant els qüestionaris ampliat i les entrevistes, ha permès elaborar la base de dades general. Aquesta base de dades inicial, que constava de més d'un centenar de registres, s'ha reduït a 99 experiències després del procés d'actualització explicat prèviament. Aquestes 99 s'han classificat en quatre tipologies: 33 entitats d'AS, 9 d'AS i jardineria i 57 de jardineria (47 de les quals tenen la jardineria com a activitat principal i 10 tenen altres activitats secundàries a part de la jardineria: treballs forestals, alimentació o servei de càtering, entre d'altres).

El dinamisme del sector ha fet difícil donar per tancat el procés de recopilació i sistematització de la informació, ja que mentre avançava el projecte han anat apareixent noves experiències susceptibles de ser incorporades a la base de dades. Tanmateix, i per poder prosseguir amb les successives parts de la investigació, es va decidir tancar aquesta etapa, amb la certesa que hi ha experiències que han quedat fora de la base de dades, però conscients que es tracta d'un recull inicial que servirà com a base per anar completant en les investigacions futures. Algunes d'aquestes experiències que han sorgit durant el darrer any del projecte s'han recollit en l'apartat 3.3.6 del present informe.

1.1.3 Treball de camp: entrevistes semiestructurades i qüestionaris

Per endinsar-nos en el coneixement de la realitat del fenomen de l'AS a Catalunya s'ha realitzat, per una banda, un total de dinou entrevistes semiestructurades en profunditat, i tres qüestionaris. Les entrevistes s'anomenen *en profunditat* perquè es pretén que les entrevistes siguin l'eina metodològica principal a partir de la qual s'assoleixi una comprensió, com més fiable millor, de l'objecte d'estudi i un coneixement minuciós i detallat dels aspectes relatius a les iniciatives d'AS. Per altra banda, es tracta d'entrevistes semiestructurades, perquè, tot i disposar d'un guió previ, s'ha prioritzat que la persona entrevistada tractés els temes que considerés més rellevants en relació al plantejament general del projecte, com a mitjà per obtenir una resposta sincera i àmplia. Per últim, cal dir que són entrevistes no dirigides, ja que en la mesura de les possibilitats s'ha intentat adoptar una actitud "d'oient interessat", sense censurar o avaluar les respostes, i establir una relació al més equilibrada possible entre familiaritat/amistat i professionalitat. Tot això per tal de construir un vincle de proximitat que propiciés la correcta entesa entre l'investigador-entrevistador i les persones entrevistades, amb la qual cosa s'ha afavorit la conversa informal i la naturalitat en les respostes. Les entrevistes s'han realitzat a dos grups d'informants: a) promotors o responsables d'iniciatives d'AS, i b) informants clau, persones que pertanyen a alguna associació o institució i que estan directament o indirectament vinculats a l'AS.

A banda de les entrevistes, també s'ha considerat oportú realitzar alguns qüestionaris amb les mateixes preguntes que es van dissenyar per als guions de les entrevistes, però presentades d'una manera més esquemàtica i directa per facilitar la resposta per part de les iniciatives d'AS. S'han seleccionat algunes iniciatives que es creien més rellevants pel projecte que estaven desenvolupant, a les quals no ha estat possible entrevistar, i se'ls ha enviat un formulari *online*. Aquest formulari ha servit perquè contestessin algunes preguntes sobre la seva entitat i l'AS, amb l'objectiu d'aconseguir més informació per realitzar la diagnosi de la situació actual. A part d'aquest formulari, se n'ha enviat un altre de més sintètic a aquelles entitats que tenen com a activitat principal serveis de jardineria, tal i com ja s'ha comentat abans. A

més d'això, s'han fet trucades telefòniques per completar la informació d'aquelles entitats que no han respost els correus electrònics i els formularis *online*. S'ha volgut actualitzar i recollir la informació d'aquestes entitats que considerem important tenir-les en compte, ja que representen un sector potencial de conversió cap a entitats d'AS.

Cal destacar que els qüestionaris més extensos no han donat els resultats esperats, ja que dels setze qüestionaris enviats, només s'han obtingut tres respostes. Una resposta més àmplia hagués estat molt positiva per a la recerca, però per poder prosseguir el calendari establert i endinsar-nos en l'anàlisi de les dades ens hem vist obligats a tancar el treball de camp sense disposar d'aquesta informació. Pel que fa als qüestionaris breus, la resposta ha estat més satisfactòria, ja que en total s'ha contactat 63 entitats de jardineria, 24 de les quals han respost el qüestionari *online*, 28 l'han respost mitjançant trucades telefòniques, 4 no realitzen activitat jardineria o AS —i, per tant, se les ha eliminat de la base de dades—, 2 no han respost, 2 ja no existeixen i 3 han abandonat l'activitat per motius diversos. Això demostra que obtenir enquestes per mitjans telemàtics és més difícil que si es fa presencialment, i aquest fet es fa més evident si la llargada del formulari implica una major dedicació temporal per part de l'entrevistat. Quant a les entitats d'AS, s'ha realitzat un total de 22 entrevistes, de les quals 17 han estat entrevistes presencials fetes a promotors o responsables de les iniciatives d'AS, 2 a informants clau i 3 mitjançant qüestionaris llargs. Els qüestionaris llargs són els que s'han enviat a aquelles experiències d'AS que es consideraven interessants d'entrevistar però que, per raons econòmiques i de temps, s'ha desestimat visitar-les presencialment, i amb la finalitat de recollir la seva experiència s'han dissenyat uns formularis *online* amb preguntes obertes que permetessin disposar d'una radiografia del projecte que duen a terme.

Per últim, cal esmentar la realització d'una anàlisi exploratòria del paper de la dona a l'AS a Catalunya, és a dir la participació de la dona en aquests projectes socials. En aquest sentit, s'ha analitzat algunes experiències europees (Bock, Oosting, 2010; Di Iacovo, 2003), tot recollint informació estadística sobre alguns dels col·lectius en risc d'exclusió social (Idescat, 2013; UGT, 2012) i realitzant cinc entrevistes a dones promotores o monitores en experiències d'AS (Berenguer, 2013).

2. QUÈ ÉS L'AGRICULTURA SOCIAL? DEFINICIÓ I LÍMITS

L'AS és un sector emergent i dinàmic entre els diferents actors del món rural a Europa (la pagesia i les organitzacions que li donen suport, les persones usuàries, el TSS i l'Administració pública). L'interès per l'AS rau en la percepció sobre la potencialitat i l'impacte positiu que té aquesta activitat en l'impuls de l'agricultura i l'aprofitament dels recursos rurals, no només en el seu vessant productiu, sinó també en la cohesió social i el benestar físic i mental de les persones. És una clara estratègia de desenvolupament local i una aposta per una economia social, ètica i solidària. En aquest sentit, l'AS representa una nova oportunitat per a la pagesia, ja que apareix com una oportunitat per diversificar la seva activitat i oferir nous serveis, tot ajudant a canviar l'imaginari i les representacions socials existents sobre el sector primari. A més, la integració de l'agricultura i els serveis socials proporcionen a la pagesia noves fonts d'ingressos, al mateix temps que redefeixen el seu paper en el marc de les estratègies de desenvolupament rural (O'Connor, Lai, Watson, 2010).

L'AS és un concepte relativament nou i encara poc estudiat, fet que dificulta la seva conceptualització. En el buidatge bibliogràfic realitzat per aquesta recerca ens hem adonat de l'existència d'una manca de consens en la seva definició, motivada per la falta de concreció en els límits del concepte i en els elements que el componen. És per això que abordar-lo des del punt de vista teòric planteja certes dificultats, ja que fins al moment la seva pràctica, sobretot en aquells contextos geogràfics on aquesta activitat és emergent, com és el cas de Catalunya, està poc codificada i escassament abordada des del punt de vista acadèmic.

L'AS és un fenomen derivat del terme anglès *social farming*, tot i que freqüentment rep altres apel·latius, els quals posseeixen una con-

ceptualització poc clara i genera una certa imprecisió terminològica. Hi ha un nombre important de definicions que varien en funció del context en el qual s'hagin forjat, en funció de les pràctiques que es duen a terme en cada territori i de la flexibilitat que s'atorga als límits del concepte, segons siguin més o menys inclusius. A grans trets, es pot dir que l'AS inclou totes les activitats que empren els recursos agraris amb la finalitat de promoure o generar activitats o serveis terapèutics, de rehabilitació, d'inclusió social, educatius i de formació i d'inserció laboral, principalment a les àrees rurals i periurbanes (Di Iacovo, O'Connor, 2009). Altres autors, però, sustenten que l'AS pot ser definida com l'ús d'explotacions agràries convencionals i paisatges agraris per a la promoció del benestar físic i mental de les persones (Hassink, 2003; Hassink, Van Dijk, 2007; Hine *et al.*, 2008), tot oferint importants beneficis a col·lectius en risc d'exclusió, no només en matèria de salut, sinó també en l'àmbit social, laboral i educatiu, a través de l'activitat agrícola (Sempik, Hine, Wilcox, 2010).

Altres definicions introdueixen nous elements al debat que contribueixen a concretar el concepte i a atribuir-li altres valors. En aquest sentit, Finoula (2009) considera que l'AS abraça un ampli ventall d'activitats que tenen en comú la pràctica en una explotació agrària i l'atenció directa a col·lectius de persones amb falta d'empoderament (persones amb discapacitat, persones amb drogoaddicció, infants, gent gran, persones de centres penitenciaris, joves, persones immigrades, dones, etc.). En aquest cas, l'empoderament apareix com un element clau en la definició de les activitats vinculades a l'AS, i ceneix el seu àmbit d'actuació a aquells projectes que treballin amb col·lectius en risc de marginació o exclusió social.

El fet que no hi hagi una definició consensuada del concepte provoca la necessitat d'establir una definició que sigui operativa i ens permeti treballar amb criteris concrets. En aquest sentit, entenem l'AS com el conjunt d'experiències que empren els recursos locals, agraris o naturals, per promoure la salut, l'ocupació i l'empoderament de col·lectius en risc de marginació social i la generació de serveis socio-sanitaris, principalment a les àrees rurals i periurbanes, a través de l'activitat agrària i derivades. A més, és important destacar com la presència d'aquestes activitats contribueix a la innovació i a la multifuncionalitat agrària, a la construcció de models econòmics alternatius, de noves estratègies de desenvolupament local i de noves formes

d'organització i a la cooperació entre agents del territori i societat, amb l'objectiu de fomentar la inclusió i la cohesió social i promoure la salut física i mental de les persones.

El procés d'empoderament associat a l'AS és un dels principals valors que podem atribuir-li, ja que sorgeix la possibilitat d'integrar i desenvolupar-se amb normalitat a aquelles persones desfavorides a partir de la revalorització de les seves capacitats, la millora de les seves condicions de vida i l'establiment de relacions igualitàries amb altres persones. L'ocupació i la realització de diverses tasques vinculades al treball agrari els permet interactuar amb els elements naturals, sigui directament amb plantes o animals, o mitjançant tasques de transformació de la matèria primera, i alhora establir relacions amb altres persones —companys, pagesos i facilitadors o personal especialitzat— fora del seu cercle social habitual. Aquestes pràctiques fan que les persones usuàries de l'AS assumeixin noves habilitats i capacitats que les ajudaran a afrontar els reptes de la seva vida quotidiana, a consolidar la seva integració sociolaboral i el seu benestar personal (O'Connor, Lai, Watson, 2010). Les diverses feines que poden realitzar aquestes persones els permeten desenvolupar la responsabilitat, l'aprenentatge i la realització de tasques concretes, en un ambient més integrador i amb major tolerància que en un entorn social convencional. Aquestes habilitats ajuden a augmentar l'autoestima i la seguretat en ells mateixos, i se'ls proporcionen les eines bàsiques per poder dur una vida plena.

És per això que les explotacions agràries que desenvolupen activitats lligades a l'AS ofereixen, per una banda, elements relacionats amb el treball agrícola (*farming*) en diferents graus, com pot ser l'horticultura, la ramaderia, l'ús de maquinària agrícola, la gestió forestal o la transformació de productes agroalimentaris, i, per altra banda, elements relacionats amb els serveis d'atenció a les persones (*care*), vinculats, directament o indirecta, amb el sistema públic de salut, els serveis socials, la formació i educació i la inserció sociolaboral.

La combinació d'aquests elements fa que existeixi una àmplia varietat d'experiències vinculades a l'AS, les diferències entre els quals venen donades per característiques com el tipus d'activitat que desenvolupen, els col·lectius amb els quals treballen, la metodologia emprada o la tipologia de l'explotació, entre d'altres. No obstant això, una de les característiques que defineix la gran majoria és l'existència d'una estratègia de comercialització, en menor o major grau, de la

producció (Sempik, Hine, Wilcox, 2010), amb l'objectiu de dur una activitat amb valor social i rendible econòmicament, a parts iguals. Aquest element ens porta a traçar una frontera entre els projectes amb finalitats únicament terapèutiques, com són les teràpies assistides amb animals, els horts i jardins terapèutics vinculats a centres sanitaris o les activitats dirigides al públic general, i les experiències d'AS. Malgrat que les activitats terapèutiques es troben sota del mateix paraigua, no conceben l'ocupació i la inserció sociolaboral de col·lectius en risc d'exclusió social com a objectiu prioritari, i és per això que es deixen al marge en la conceptualització i la nostra anàlisi.

És important destacar que les experiències d'AS es restringeixen en la majoria dels casos a explotacions agrícoles de petites dimensions, les quals permeten desenvolupar una organització del treball de manera cooperativa alhora que es fomenta la relació en grups reduïts. Algunes altres qüestions són el fet d'estar en contacte amb la natura, en un ambient agradable i en harmonia amb la resta de les persones treballadores de la finca i amb les facilitadores que donen suport a l'usuari per assolir els objectius marcats. És per això que també es deixen al marge aquelles explotacions enfocades a una agricultura intensiva i industrial, ja que en aquests contextos no és possible trobar l'ambient ni els elements adients per assolir els objectius propis que es planteja l'AS. La pràctica de l'AS, més enllà del valor social, ha de tenir la voluntat de dur a terme una agricultura respectuosa amb el medi ambient, que tingui cura de les persones que hi treballen i de les que consumiran els productes, però també del que està produint (varietats locals, productes de temporada) i com ho està fent (sense pesticides, seguint els ritmes i cicles propis de la terra, en extensiu). És per això que, sovint, un dels elements que defineixen les explotacions d'AS és la producció ecològica i el consum responsable i de proximitat (Carbone, Senni, 2010).

Encara que es pugui dir que l'AS és un sector emergent de l'economia i la innovació social, també cal afegir que té molt de tradicional. Els seus antecedents cal cercar-los en les xarxes de suport i la funció social d'algunes organitzacions de beneficència existents des de fa temps a les societats rurals. En aquest sentit, l'AS recupera valors de l'agricultura "tradicional", com per exemple la idea de comunitat, les xarxes de suport i treball conjunt i la voluntat d'ajuda mútua, que en alguns casos s'ha vist reforçada amb la creació de cooperatives i amb la implantació de formes alternatives en l'organització del tre-

ball. També es recuperen tècniques i formes de conservació del territori, així com una manera de fer agricultura respectuosa amb el medi ambient, uns aspectes que eren ben presents a les àrees rurals abans de la modernització de l'agricultura (Di Iacovo, 2008).

Però, per què recentment ha sorgit un creixent interès per impulsar iniciatives i projectes vinculats a l'AS? En el context actual, l'aparició de l'AS respon a necessitats concretes de la societat, tot emprant com a estratègia la integració del sector agrícola amb el sector dels serveis socials, l'educació, la formació, l'ocupació, la justícia, el sistema públic d'atenció i el sistema de producció agroalimentari per cobrir mancances de l'Administració pública i el sector privat. L'AS vincula de manera inclusiva els serveis socials i l'atenció sociosanitària, amb l'objectiu de socialitzar i democratitzar els processos d'atenció a les persones, tot extraient-los de contextos especialitzats (centres hospitalaris i unitats mèdiques) i portant-los a ambients d'atenció no formals com són les associacions, empreses i fundacions. A més, com s'ha comentat abans, l'AS s'inscriu en un canvi de paradigma en l'assistència sanitària i social, ja que dona l'oportunitat de realitzar tasques i treballs que contribueixen a potenciar capacitats i habilitats a través de l'agricultura i activitats vinculades. Aquesta situació també ajuda a assolir una major independència i a millorar la condició social, en comptes de centrar la teràpia o la rehabilitació en les limitacions dels usuaris i usuàries (Di Iacovo, O'Connor, 2009).

En el cas específic de les àrees rurals, l'AS esdevé una resposta a les limitacions socials del model de desenvolupament neoliberal, especialment visible en aquests territoris que sovint ocupen un emplaçament perifèric, en els quals les possibilitats de desenvolupament econòmic s'han centrat en l'oci i la construcció i en què existeix una important infradotació de serveis, especialment de caràcter social (Collantes, 2005). A més d'això, en el cas de les àrees urbanes, la modernització de la ciutat i el progressiu allunyament de la natura i dels valors associats al camp ha fet créixer entre els habitants de l'urbs l'interès i la necessitat de (re)tornar a sentir-se vinculat a la terra, als processos agrícoles, als cicles naturals, al coneixement tradicional, als espais oberts i "poc artificialitzats" i als estils de vida alternatius als que imperen a la ciutat (Rivera, 2009; Guirado, 2011). En aquest sentit, l'AS ofereix a un important nombre de població urbana l'oportunitat de viure una experiència de la qual cada cop estaven

més distants, amb l'objectiu de promoure el seu benestar físic i mental a través de l'alimentació i per a la millora social.

La situació resultant d'aquests canvis a les àrees rurals, també indirectament a les àrees urbanes, ha fet créixer la necessitat de desenvolupar sistemes de producció agrícola més sostenibles, que responguin a les necessitats de la societat i que integrin valors socials, ambientals, territorials i econòmics; en definitiva, una agricultura ecològica, ètica i solidària. És per això que diem que l'AS és una pràctica agrícola innovadora que evidencia l'emergència d'un nou paradigma agrosocial (Sevilla, 2007), el sorgiment d'una nova pagesia (Monllor, 2011) i la multifuncionalitat de l'agricultura (Armesto, 2005). Les pràctiques agrícoles vinculades a l'AS participen del sistema productiu i, especialment, en altres àmbits com l'educació, la formació, la salut i el TSS, i són una contribució social evident. D'aquesta manera, l'agricultura amplia el seu àmbit d'influència tot apropant-se a un nombre creixent de població i fent canviar el seu paper en la societat a partir de les pràctiques d'AS. A més d'això, l'AS ofereix l'oportunitat a la pagesia d'implementar la idea de responsabilitat social i de treball cooperatiu tant a l'explotació agrària com a les empreses derivades, així com permetre diversificar la seva activitat.

És per això que molts autors es refereixen a l'AS com una pràctica eminentment innovadora, la qual emergeix amb la voluntat de proporcionar noves funcions a l'agricultura, en un moment en què la ruralitat esdevé una realitat híbrida i extremadament canviant (Whatmore, 1999; 2002). L'AS pot ser considerada un procés dinàmic d'interacció entre la pagesia, l'empresariat, la institució i la societat civil, la participació dels quals varia, com veurem més endavant, en funció de les estructures de cada país, per tal de plantejar estratègies alternatives de desenvolupament econòmic i social en el si de les comunitats locals a través de la innovació social i empresarial.

El concepte d'innovació social en l'agricultura està relacionat amb l'acció col·lectiva, condicionada per l'estructura social dels territoris en què es desenvolupa, i amb la interacció activa, participativa i permanent entre persones, eines i recursos territorials (Di Iacovo, 2010). El fet que l'agricultura —i per extensió l'activitat agrària— estigui vinculada necessàriament amb el territori fa que la seva pràctica contribueixi a teixir xarxes de cooperació en l'àmbit local que promouen la cohesió social i fixen la població al territori, tot fent créixer el sentiment de

comunitat i fomentant el treball cooperatiu. En aquest sentit, l'AS apareix com un element d'autoorganització social, de valorització i d'autogestió dels recursos locals, que pretén esdevenir una alternativa a les estructures agràries convencionals. La crisi econòmica apareix com un context idoni per plantejar i endegar processos d'innovació del sistema productiu i la comercialització dels productes agroalimentaris, i per emprendre projectes d'economia social. L'assimilació de responsabilitat social d'algunes corporacions i persones emprenedores, a més de l'organització de la societat civil per resoldre les tensions generades per la situació econòmica actual, són alguns dels motius pels quals els projectes d'AS han experimentat un important impuls en els darrers anys.

La inexistència d'un únic apel·latiu que determini les activitats relacionades amb l'AS ha provocat l'aparició de diferents conceptes per referir-se a aquests tipus de pràctiques que unifiquen activitat agrària i contribució social (Di Iacovo, O'Connor, 2009). Per una banda, la implantació d'aquestes iniciatives en un territori depèn de diversos factors com els recursos endògens, la legislació vigent i l'existència de xarxes que permetin emprendre projectes d'aquestes característiques, la qual cosa dona lloc a un fenomen divers, extremadament complex i molt heterogeni, amb una implantació desigual i realitats disperses. Per altra banda, la manca de polítiques reguladores, tant des de l'Administració de cada Estat com des d'instàncies comunitàries, amb unes directrius clares i unes línies estratègiques comunes per a la implementació d'aquesta activitat, fa que no prengui una forma ni una implantació homogènia arreu d'Europa. Diversos estudis mostren com l'AS es troba en diferents estadis de desenvolupament en el context europeu, i com les característiques de cada territori generen projectes amb característiques ben diverses (Di Iacovo, O'Connor, 2009; Di Iacovo, 2010). La manca de codificació i la gran complexitat d'aquesta pràctica ha generat, com s'ha dit anteriorment, un bon grapat de maneres per referir-s'hi.

Green care és un dels conceptes freqüentment més utilitzats per referir-se a l'AS, malgrat que no és completament equivalent, sinó que fa referència a un marc conceptual en què s'inscriu la pràctica de l'AS, o almenys una gran part. Aquest concepte acull un ampli ventall d'activitats i pràctiques que tenen en comú l'ús de la natura per promoure beneficis en la salut física i mental de les persones. Dins del *green care* s'estableixen diferents classificacions en funció de la interacció i

l'experiència amb els elements naturals, els quals són l'objecte central d'aquestes activitats. La relació de les persones amb el medi natural es pot estructurar de múltiples maneres, però en un primer terme es poden diferenciar dues grans categories, en funció de la implicació que les persones usuàries tinguin amb els elements naturals (Sempik, Hine, Wilcox, 2010).

A banda del *green care*, hi ha altres conceptes relacionats amb l'AS que sovint porten a confusió, pel fet de fer-se servir com a sinònims. *Care farming* és un dels conceptes que més s'intercanvien amb l'AS, encara que entre ells hi ha certs matisos i distincions. Hine *et al.* (2008) el defineix com l'ús d'explotacions agràries convencionals (*commercial farms*) i dels paisatges agrícoles com a base per promoure la salut física i mental a través de l'activitat agrícola, tot establint un triangle cooperatiu entre la pagesia, el personal sociosanitari i les persones usuàries. Les connexions entre aquest concepte i l'AS són tan evidents que és freqüent la confusió; però, segons la nostra interpretació, la principal distinció és, tal i com exposen Di Iacovo i O'Connor (2009), la teràpia i la presència i el treball de personal qualificat en la mateixa explotació, amb la finalitat de supervisar el procés que segueix cada un dels usuaris. El *care farming*, per altra banda, esdevé una activitat molt important i fins i tot podríem dir que apareix com un dels sectors més forts en el desenvolupament de l'AS en alguns països d'Europa, com és el cas del Regne Unit i dels Països Baixos, tot i que no és l'única activitat. A les *care farms* l'activitat econòmica o, dit d'una altra manera, la implicació dels col·lectius beneficiaris en l'activitat econòmica de l'explotació sovint apareix com un objectiu subsidiari, la finalitat principal del qual és l'atenció a les persones, la teràpia o la rehabilitació.

Un altre concepte que sovint es relaciona amb l'AS és el de *farming for health*, que fa referència a la combinació de l'activitat agrícola amb l'atenció a les persones. En aquest cas, l'èmfasi es posa tant en el sector agrícola com en el sistema d'atenció sociosanitària; en el primer cas, s'inclou l'explotació agrària i el seu entorn social, i, en el segon, s'inclouen les persones usuàries i la institució (Dessein, 2008). Cal matisar que en alguns dels països del sud d'Europa en els quals l'AS té una llarga tradició i està àmpliament implantada, com és el cas d'Itàlia, aquests dos conceptes —*care farming* i *farming for health*— no són vàlids per explicar la naturalesa del fenomen.